

5. Чайковський С.В. Філософські проблеми співвідношення феноменів правосвідомості та поваги до права. *Форум права*. 2011. № 2. С. 939–943. URL: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2011-2/11hcvgfr.pdf> (дата звернення: 12.03.2019).

6. Снетков В.Н., Савельева А.П. Проблемы развития правового сознания в условиях международной интеграции. *Вестник Московского университета имени С.Ю. Витте. Серия 2: Юридические науки*. 2015. № 2(7). С. 11–15.

7. Нестеренко О. Особливості правової соціалізації внутрішньо переміщених осіб. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 5. С. 185–188.

8. Войтов В.В. Соціально-філософський зміст правосвідомості : дис. ... канд. філос. Наук : 09.00.03. Запоріжжя, 2007. 200 с.

ЧУБАТА М. В.,

кандидат юридичних наук,
асистент кафедри історії права
та держави

(Київський національний університет
імені Тараса Шевченка)

УДК 340.15(477)«1917/1921»

ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО БУДІВНИЦТВА В ЗУНР – ЗО УНР: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ ТА ІСТОРИОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Стаття присвячена історіографічному аналізу наукового доробку істориків та правознавців, в якому досліджуються законодавчі засади у сфері державного будівництва ЗУНР – ЗО УНР за доби Української революції 1917–1921 рр. Проаналізовано висвітлення науковцями особливостей законодавчих та державотворчих процесів революційної доби та звернено увагу на малодосліджені і дискусійні аспекти цієї проблеми.

Ключові слова: законодавство, право, Українська революція 1917–1921 рр., національне державне будівництво, ЗУНР, ЗО УНР, історіографія.

Стаття посвящена историографическому анализу научных работ историков и правоведов, в которых исследуются законодательные основы в сфере государственного строительства ЗУНР – ЗО УНР в период Украинской революции 1917–1921 гг. Проанализировано освещение исследователями особенностей законодательных и государствообразующих процессов революционного времени и обращено внимание на малоисследованные и спорные аспекты этой проблемы.

Ключевые слова: законодательство, право, Украинская революция 1917–1921 гг., национальное государственное строительство, ЗУНР, ЗО УНР, историография.

The article deals with the historiographical analysis of the scientific work of historians and lawyers, in which the legislative framework in the field of state-building of ZUNR-ZO UNR during the period of the Ukrainian Revolution of 1917–1921 is studied. The scholars' coverage of the peculiarities of the legislative and state-building processes of the revolutionary era has been analyzed, and the attention has also been paid to the little-studied and discussative aspects of this problem.

Key words: legislation, law, Ukrainian revolution 1917–1921, national state-building, ZUNR, ZO UNR, historiography.

Вступ. Історія українського національного державотворення вміщує окремі віхи ключового характеру, до яких, безперечно, належить Українська революція 1917–1921 рр. Одним із найбільш заангажованих широким колом дослідників її аспектів упродовж минулого століття і тепер залишається тематика державного будівництва, зокрема в ЗУНР – ЗО УНР. Навіть побіжний огляд історіографічних джерел свідчить про значний інтерес до неї представників різноманітних галузей знань, серед яких провідне місце належить історикам та юристам. Значний внесок в дослідження різних аспектів проблеми внесли В. Дорошенко, М. Лозинський, М. Чубатий, М. Стахів, О. Карпенко, О. Рубльов, М. Кобилецький, В. Кульчицький, Б. Тищик та інші.

Постановка завдання. Метою нашої статті є стислий критичний аналіз наукового доробку, присвяченого вивченню законодавчої діяльності та практики державного будівництва в ЗУНР – ЗО УНР, адже не дивлячись на понад 100-річний відтинок часу від початку дослідження цієї проблеми, ще й сьогодні багато її аспектів трактуються науковцями неоднозначно, залишаючись малодослідженими та дискусійними.

Результати дослідження. Серед перших наукових досліджень, присвячених аналізу законодавчих актів, що стосувались державного будівництва в ЗУНР, виданих безпосередньо в революційну добу, варто виокремити статтю В. Дорошенка «Західно-українська Народня Республіка» [1, с. 160–183], опубліковану на початку 1919 р., в якій автором серед перших актів законодавчого характеру стисло охарактеризовано постанову Української Національної Ради (далі – УНРади) від 19 жовтня 1918 р., якою українська національна територія у складі колишньої Австро-Угорщини «уконституїюувалась отсим як українська держава», «Тимчасовий основний закон про державну самостійність українських земель бувшої австро-угорської монархії», тимчасовий закон про адміністрацію ЗУНР, а також законодавчі акти, пов'язані з підготовкою та проголошенням соборної України. Таким чином, В. Дорошенко були вперше стисло охарактеризовані, за його ж висловом, акти періоду «осібного існування Західної Української Республіки» [1, с. 183].

Дослідження, започатковані В. Дорошенком, вже наступного року дістали продовження у монографіях О. Мегаса, Д. Долинського, М. Чубатого. Так, на переконання О. Мегаса, державне будівництво гальмував той факт, що УНРада була спочатку і законодавчим, і виконавчим органом, адже Державний Секретаріат було сформовано значно пізніше. Справжня законодавча діяльність УНРади, на його думку, розпочалась ухваленням «Тимчасового основного закону...». Слід зазначити, що дослідник подає повний текст цього закону [2, с. 19–21]. Щодо інших законів, ухвалених УНРадою, то О. Мегас стисло характеризує закон про тимчасову адміністрацію та закон про тимчасову організацію судів і судочинства.

Грунтовніше ці, а також багато інших аспектів проблеми досліджуються у монографії Д. Долинського [3]. (У назві книги автор вживає замість «Боротьба» застарілий термін «Борба» – М.Ч.). Коментуючи постанову УНРади від 19 жовтня 1918 р. про проголошення Української держави, автор зазначає, що «УНРада і правно, і фактично стала спадкоємцем бувшого суверена українських областей Австрії. Проголошена дня 19 жовтня 1918 р. Українська Держава стала тепер державою в розумінні міжнародного права, посідаючи простір (ближче означений законом з 13 падолиста), населення і фактичну (та правну) владу» [3, с. 141]. Характеризуючи законодавчу діяльність УНРади львівського періоду, Д. Долинський, як і О. Мегас, зазначає, що вона розпочалася з ухвалення «Тимчасового основного закону...», та подає повний текст цього закону, другим став закон про тимчасову адміністрацію, а останнім законом львівського періоду – про тимчасову організацію судів і судочинства, адже у зв'язку з військовими подіями з 21 листопада 1918 р. по 3 січня 1919 р. УНРада не функціонувала, а відновила свою роботу лише в новій столиці, новому тимчасовому державному центрі – Станіславі [3, с. 141–142].

Законодавчим та державотворчим процесам в ЗУНР присвятив ґрунтовну статтю [4, с. 96–133], яка згодом була опублікована окремою брошурою, М. Чубатий [5]. Оцінюючи процеси державного будівництва в ЗУНР, дослідник наголошував: «Треба собі призна-ти, що на загал велике діло державного будівництва сповнили ми надсподівано успішно»

[5, с. 4]. Дещо пізніше М. Чубатий продовжив дослідження цієї проблематики в ще одній ґрунтовній статті [6, с. 3–12], в якій виокремлює два підрозділи, що стосувалися безпосередньо законодавства ЗУНР: «Історично-правні основи Західньо-Української Республіки» та «Історично-правні основи акту соборности українських земель 22 січня 1919 р.» [6, с. 10–11].

Значно більше виокремив різні аспекти проблеми та спробував їх дослідити у своїй монографії М. Лозинський. Характеризуючи процеси державного будівництва в ЗУНР, дослідник активно застосовує синонімічні терміни «організація державного життя» та «будування держави». Першим законом, який ухвалила УНРада, автор називає «Тимчасовий основний закон...» від 13 листопада 1918 р., подає його текст, правда з купюрами, та коментує, чому його треба оцінювати як тимчасовий: «містить він тільки постанови, найконечніші для законного ствердження державної самостійности українських земель бувшої Австро-Угорщини» [7, с. 45–46].

З метою комплексного аналізу законодавчих актів, що стосувались соборності України, М. Лозинський виокремлює для їх характеристики спеціальний розділ під назвою «З'єднання ЗУНР з УНР» [7, с. 67–73], де головна увага приділяється успіхам та невдачам у діяльності ЗО УНР, а завершує дослідник аналіз законодавства про державне будівництво в ЗУНР розділом «Остання сесія Української Національної Ради» [7, с. 89–95]. Дослідник зазначає, що ця сесія розпочалася 25 березня, а закінчилась 15 квітня 1919 р., та стисло аналізує найважливіші закони цього періоду, ухвалені УНРадою, зокрема: про громадянство; про 8-ми годинний робочий день; земельний закон; про вибори до сойму; про скликання сойму.

За радянської доби з відомих і вже висвітлених в історіографії причин ця проблема науковцями ґрунтовно не досліджувалась, проте окремі її аспекти все ж знайшли своє фрагментарне відображення в літературі. Висвітлюючи історію Галицької Радянської Республіки, правознавець В. Кульчицький вкраплює в текст брошури підрозділ «Утворення буржуазної Західноукраїнської народної республіки та її антинародна політика» [8, с. 17–32], де вже в самій назві чи автор, чи цензура розставили необхідні акценти для спотворення реальних державотворчих процесів в ЗУНР. Такі ж підходи до висвітлення проблеми застосовує і Б. Тищик у розділі «Виникнення і антинародний характер діяльності буржуазної Західно-Української Народної Республіки» [9, с. 30–51] своєї монографії, де під ширмою розвінчування антинародного характеру діяльності ЗУНР стисло характеризує її законодавство та основні віхи державного будівництва, в тому числі й подає матеріал про злуку ЗУНР з УНР. Слід зазначити, що вчений не лише посилається на архівні фонди, а й цитує та робить посилання на монографії М. Чубатого (Львів, 1921) та М. Лозинського (Відень, 1922). Щодо висновків автора, то вони, на жаль, були традиційно радянськими.

В цей період окремі аспекти законодавства в сфері державного будівництва в ЗУНР знайшли своє висвітлення в ряді досліджень правознавців діаспори. Одним з перших в повоєнні роки цю проблему досить активно почав розробляти в серії своїх монографій М. Стахів. Виклад матеріалу про законодавчу діяльність Української Національної Ради М. Стахів починає з дня її створення, тобто з 18 жовтня 1918 р., причому досить детально аналізує склад УНРади та еволюцію її функцій та завдань, кількість яких в перші дні діяльності постійно збільшувалась [10, с. 31–39]. Високо оцінює М. Стахів історичну значущість та аналізує «Тимчасовий основний закон про державну самостійність українських земель бувшої австро-угорської монархії», ухвалений УНРадою 13 листопада 1918 р. Дослідник називає його «Тимчасовою Конституцією ЗУНР» та «Малою конституцією» [10, с. 44–45]. На жаль, наведений М. Стахівим у книзі повний текст «Тимчасового основного закону...» виявився не повним, а з купюрами в останньому V артикулі «Герб і прапор» [10, с. 45–46].

Значну увагу М. Стахів приділив також проблемі злуки ЗУНР з УНР, виокремивши спеціальний розділ «Правні підвалини соборної державності» [10, с. 91–118]. М. Стахів не лише подає повні тексти Передвступного договору, постанови УНРади про злуку ЗУНР з УНР, яку дослідник називає «Ухвалою», та Універсалу Директорії від 22 січня 1919 р., а й досить детально їх аналізує, констатує, що фінальну крапку в цих процесах повинні були поставити Установчі Збори України, які так і не відбулися.

Виключно аналізу конституційних актів досліджуваної нами доби присвячена монографія К. Костіва [11]. Підтримуємо думку А. Красніцького в питанні про безпідставне включення «Тимчасового основного закону...» ЗУНР від 13 листопада 1918 р., до розділу «Доба Директорії УНР» [12, с. 180], адже він був ухвалений не лише раніше, ніж Директорія прийшла до влади, а й раніше, ніж вона взагалі виникла. Характеризуючи цей закон, К. Костів зазначає, що, на його думку, ні 19 жовтня, ні 13 листопада 1918 р. не була створена ЗУНР: «Західно-Українська Народна Республіка, як суверенна й самостійна державна формація, в розумінні конституційного права почала існувати 1-го листопада 1918 р., коли українці шляхом державного перевороту фактично перебрали в свої руки державну владу» [11, с. 163]. Коментуючи артикул про владні структури в ЗУНР, дослідник зазначає, що УНРада виконувала, крім законодавчих функцій, також адміністративно-виконавчі, формуючи уряд, який чомусь замість назви «Державний Секретаріат» (як в артикулі IV коментованого закону – М.Ч.) автором називається «Рада Державних секретарів» [11, с. 164], а голова УНРади був одночасно президентом держави. На завершення свого аналізу законодавства К. Костів стисло охарактеризував закон про тимчасову адміністрацію областей ЗУНР та закон про тимчасову організацію судів, які фактично стали продовженням «Малої конституції».

Окремі аспекти проблеми досліджуються також у фундаментальній праці О. Юрченка «Українсько-російські стосунки після 1917 р. в правному аспекті». Досліджуючи відносини раднаркому України з ЗУНР та Директорією, автор зазначає, що раднарком України, намагаючись нав'язати стосунки з урядом ЗОУНР для того, щоб забезпечити перехід через галицькі терени червоних сил на підтримку радянському режимові в Угорщині, не брав до уваги акт 22 січня 1919 р. про державне об'єднання українських земель і обмежував свої претензії щодо України лише теренами УНР до цієї дати, не зв'язуючи себе в українських обставинах ідеологічними засадами української соборницької державної концепції [13, с. 240].

Таким чином, аналіз літератури свідчить, що правознавцями діаспори створено значний масив літератури з досліджуваної нами проблеми, який став міцним підґрунтям для подальших досліджень.

Аналізуючи науковий доробок сучасних вітчизняних істориків права з цього аспекту проблеми, відразу виділимо два підходи в дослідженні теми: коли застосовується термін «Конституційне законодавство ЗУНР», що включає в себе головні законодавчі акти, які визначили її політико-правовий устрій [14, с. 82–84]; і коли застосовується узагальнений термін «Конституція ЗУНР», зміст якого становить ряд головних законодавчих актів конституційного характеру [15, с. 203–204]. На наш погляд, другий підхід є більш вразливим для критики, адже конституція завжди відіграє роль основного закону, тому навряд чи варто називати конституцією сукупність ряду законів, ухвалених в різний час і регулюючих окремі складники державного будівництва.

Одним з перших серед науковців незалежної України стисло характеристику конституційного законодавства ЗУНР здійснив у своїх публікаціях історик Д. Яневський. Вже у 1991 р. побачила світ його брошура, в якій вперше в Україні опубліковано тексти деяких конституційних актів доби Української революції 1917–1921 рр. зі стислими коментарями автора, окремі з яких стосувались ЗУНР, наприклад «Тимчасовий основний закон про державну самостійність українських земель бувшої австро-угорської монархії» [16]. В одній зі своїх пізніших публікацій Д. Яневський зазначає, що до цього часу питання про авторство Основного закону ЗУНР не з'ясовано: одні вважають, що авторство належить П. Філясу, а інші – колективу авторів, а саме: Митрополиту Андрею, єпископам Й. Коциловському, Г. Хомишину та о. П. Філясу, які перебували тоді в Перемишлі [17, с. 158]. Останній підхід підтримується і авторами деяких сучасних публікацій [18]. Зовсім протилежну точку зору висловлює Н. Єфремова, яка припускає, що над виготовленням проекту «Тимчасового основного закону...» могли працювати С. Баран, С. Дністрянський, М. Корчинський [19, с. 122], отже цей аспект залишається малодослідженим і дискусійним.

Слід зазначити, що в історіографії по-різному трактується також питання про витоки та правові основи створення соборної української держави. Ще на початку 1919 р.

В. Дорошенко писав, що 20 жовтня на з'їзді (Національних Зборах), який відбувався в залі Народного Дому, М. Ганкевич зажадав «торжественного проголошення перед цілим світом, що ціллю й домаганням усіх українців є з'єднання всіх українських земель по цей і той бік кордону в одну вільну й незалежну народню республіку» [1, с. 160–183]. Таку ж думку висловлює і правознавець В. Иванов, стверджуючи, що «з перших днів існування ЗУНР робилися спроби возз'єднання зі Східною Україною» [20, с. 208]. Зовсім іншу точку зору висловлює В. Румянцев, який вважає, що «на той час перемогла думка, щоб з тією справою почекати» [21, с. 131]. Підтвердження цієї точки зору знаходимо і в працях істориків діаспори, наприклад у монографії Н. Полонської-Василенко: «9-го листопада 1918 року Українська Національна Рада вирішила, що Західня Україна має бути окремою – Західно-Українською Народною Республікою (ЗУНР) на чолі з головою Секретаріату К. Левицьким. Так, замість єдиної Української Держави, з'явилося дві, і на цьому багато втратили обидві частини» [22, с. 510]. Цей аспект проблеми потребує більш ґрунтовного вивчення.

Продовжили дослідження проблеми правознавці Б. Тищик та О. Вівчаренко, стисло виклавши деякі питання, що стосувались конституційного законодавства, у першому в незалежній Україні монографічному виданні, безпосередньо присвяченому історії ЗУНР [23]. Проте більш ширше охарактеризував конституційне законодавство ЗУНР Б. Тищик в довідковому виданні з історії України [14, с. 82–84]. На думку Н. Єфремової, Б. Тищик є «першозасновником серед вітчизняних дослідників цієї проблематики» [24, с. 290]. Замість повної назви закону, ухваленого УНРадою 13 листопада 1918 р., автор називає його Тимчасовим Основним законом держави, «який накреслював головні принципи державного ладу, внутрішньої і зовнішньої політики новоствореної держави» і згодом був доповнений іншими конституційними законами [14, с. 82]. Зокрема, досить стисло автор аналізує закон «Про громадянство на Західній області УНР», яким було врегульовано цілий ряд проблем, пов'язаних з цим державно-правовим інститутом [14, с. 82–83]. Слід зазначити, що Б. Тищик вживає «авторське» формулювання назви цього закону, насправді його назва була іншою: «Закон Української Національної Ради про право громадянства (горожанства)» [25, с. 69]. Більш ґрунтовний аналіз конституційного законодавства ЗУНР Б. Тищик здійснив у своїй монографії (Львів, 2004), мова про яку піде нижче.

Вивчення цього аспекту проблеми серією своїх статей продовжив В. Чехович [15; 26], який терміном «Конституція ЗУНР» називає «ряд головних законодавчих актів ЗУНР, які визначили політико-правовий устрій республіки». Спираючись на визначення Ю. Шемшученка, що «конституція є основним законом життя держави. Вона закріплює суспільний лад і державний устрій, порядок утворення, принципи організації і діяльності державних органів, виборчу систему, основні права, свободи і обов'язки громадян тощо» [27, с. 5], вважаємо, що навряд чи варто називати конституцією сукупність ряду законів, ухвалених в різний час і регулюючих окремі складники державного будівництва ЗУНР. Вважаємо правильнішим охарактеризований нами вище підхід Б. Тищика, коли ця сукупність актів називається терміном «Конституційне законодавство ЗУНР». Навіть більше, в одній і тій же публікації може йтися одночасно і про Конституцію ЗУНР, і про проекти Конституції ЗУНР, і про «Тимчасовий основний закон...», а це, як ми розуміємо, все ж різні законодавчі акти. Щодо оцінки виключно самого «Тимчасового основного закону...», без урахування актів, які його згодом доповнили, то тут, на нашу думку, найкраще працював М. Стахів, називаючи цей закон «Тимчасова Конституція ЗУНР» та «Мала конституція» [10, с. 44–45].

Окремі аспекти щодо відображення проблеми державного будівництва в конституційному законодавстві ЗУНР мають місце в науковому доробку М. Кобилецького, зокрема в третьому розділі його дисертації, що має назву «Законодавство та практична діяльність ЗУНР» [28], а також в другому розділі його монографії [29].

Окремим аспектом проблеми є дослідження правознавцями проектів Конституції ЗУНР, проте, на жаль, стислий обсяг статті позбавляє нас можливості його ґрунтовно висвітлити. На наше переконання, цей аспект заслуговує бути окремим предметом дослідження.

Деякі узагальнення щодо вивчення проблеми відображення питань державного будівництва в конституційному законодавстві ЗУНР вміщено в колективній монографії за редакцією Б. Тищика [30] та в його ґрунтовній одноосібній монографії [31]. Новим у подальшому вивченні проблеми стосовно проаналізованих нами вище попередніх праць Б. Тищика стало виділення в монографії окремого розділу «Об'єднання ЗУНР і УНР в соборну незалежну українську державу» [31, с. 227–240]. Так, відкидаючи твердження деяких політиків і дослідників, Б. Тищик наголошує, що «як випливає зі змісту «Передвступного договору», йшлося не про федерацію обох держав – УНР і ЗУНР, а про повну ліквідацію ЗУНР як держави і її входження до складу УНР [31, с. 231]. Автор також з'ясовує, що змінилося у державно-політичній системі і правовому полі ЗУНР після затвердження Акту злуки Трудовим Конгресом. На його думку, перш за все змінилася назва західноукраїнських земель, вони формально вже не tworили окремої держави, а називалися Західною областю УНР (ЗОУНР), змінили і герб ЗУНР: замість Золотого Лева на синьому полі, гербом ЗОУНР став тризуб – герб УНР, введено було єдине громадянство, єдині українські гроші – гривні та карбованці, хоча не вилучалися з обігу й крони, нарешті Є. Петрушевича було введено до складу Директорії [31, с. 237–238].

Звернено увагу на ці аспекти проблеми і в одному з найновіших підручників з історії держави і права України за авторством Б. Тищика та І. Бойка [32]. Так, у розділі під назвою «Виникнення і діяльність Західно-Української Народної Республіки (1918–1923 рр.)» [32, с. 477–505] автори описують події у Києві у січні 1919 р., пишуть про злуку обох держав у єдину Українську Народну Республіку [32, с. 497], але, як не дивно, ніякої інформації про діяльність соборної УНР не дають, бо мову ведуть лише про ЗУНР, адже термін ЗО УНР авторами взагалі ігнорується [32, с. 498–502].

Висновки. Як бачимо, багато аспектів цієї важливої наукової проблеми навіть через сто років від початку її дослідження все ще потребують більш ґрунтовного вивчення, узагальнення і усвідомлення, що, безперечно, сприятиме розбудові і зміцненню сучасної незалежної України.

Список використаних джерел:

1. Дорошенко В. Західно-українська Народня Республіка. *Літературно-науковий вісник*. Київ, 1919. Т. 73. Кн.2. С. 160–183.
2. Трагедія Галицької України. Матеріали про польську інвазію, польські варварства і польську окупацію Східної Галичини за кроваві роки: 1918, 1919 і 1920 / Зладив і упорядкував О. Мегас. Вінніпег, 1920. 248 с.
3. Долинський Д. Борба українського народу за волю і незалежність. Вінніпег: Накладом «Руської книгарні», 1920. 246 с.
4. Чубатий М. Державний лад на Західній області Української Народної Республіки. *На ріках Вавилонських: Літ.-політ. і громад. альманах*. Львів : Видання Товариства «Просвіта», 1920. Ч.4. С.96–133.
5. Чубатий М. Державний лад на Західній області Української Народної Республіки. Львів, 1921. 40 с.
6. Чубатий М. Історично-правні основи актів самостійности та соборности України 1918 і 1919 рр. *Правничий вісник*. Нью-Йорк, 1963. Кн.2. С. 3–12.
7. Лозинський М. Галичина в рр. 1918–1920. Відень, 1922. 228 с.
8. Кульчицький В.С. Галицька Радянська Республіка. Львів, 1965. 68 с.
9. Тищик Б.Й. Галицька соціалістична Республіка (1920 р.). Львів : Вид-во Львівського ун-ту, 1970. 200 с.
10. Стахів М. Західна Україна. Нарис історії державного будівництва та збройної і дипломатичної оборони в 1918–1923 рр. Т.ІІІ. Скрантон: Український робітничий союз, 1959. 202 с.
11. Костів К. Конституційні акти відновленої Української держави 1917–1919 років і їхня політично-державна якість. Торонто, 1964. 186 с.

12. Красніцький А.В. Українська державність 1917–1921 років в історико-правових дослідженнях: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01/ Київський нац. ун-т імені Тараса Шевченка. Київ, 2013. 286 с.
13. Юрченко О. Українсько-російські стосунки після 1917 р. в правовому аспекті. Мюнхен, 1971. 402 с.
14. Тищик Б. Конституційне законодавство Західно-Української Народної Республіки. Довідник з історії України. Т.2. Київ : Генеза, 1995. С. 82–84.
15. Чехович В. Конституція Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР). Мала енциклопедія етнодержавознавства. Київ : Довіра, 1996. С. 203–204.
16. Яневський Д. Маловідомі конституційні акти України 1917–1920 рр. Київ, 1991. 68 с.
17. Яневський Д.Б. Проект «Україна», або Крах Симона Петлюри. Харків: Фоліо, 2010. 315 с.
18. Чава І. Один з найвидатніших василіан ХХ століття – Платонід Філяс. *Майдан*. 2014. 8 червня. URL: <http://maydan.drohobych.net> (дата звернення 15.02.2019).
19. Єфремова Н.В. Розвиток конституційного законодавства в Україні (1917–1920): дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Одеська нац. юридич. академія. Одеса, 2002. 187 с.
20. Іванов В.М. Історія держави і права України. Київ : Атіка, 2003. 416 с.
21. Румянцев В.О. Українська державність у 1917–1922 рр. (форми і проблеми розбудови). Харків : Основа, 1996. 164 с.
22. Полонська-Василенко Н. Історія України: У 2 т. Т.2. Київ : Либідь, 1992. 608 с.
23. Тищик Б.Й., Вівчаренко О.А. Західноукраїнська Народна Республіка 1918–1923 рр. (До 75-річчя утворення і діяльності). Коломия: «Світ», 1993. 120 с.
24. Єфремова Н.В. Рецензія на монографію Б.Й. Тищика «Західно-Українська Народна Республіка (1918–1923). Історія держави і права» (Львів: Тріада плюс, 2004). Революції в Україні у ХХ–ХХІ століттях: співзвуччя епох. Одеса, 2005. С. 289–291.
25. Вістник державних законів і розпорядків Західної Области Української Народної Республіки. Станиславів, 1919. Вип. 10. 5 трав. 1919.
26. Чехович В. Конституція Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР). Українське державотворення: невитребуваний потенціал: Словник-довідник. К.: Либідь, 1997. С. 242–245.
27. Конституції і конституційні акти України. Історія і сучасність. 3-є вид. / Відпов. ред. акад. НАН України Ю.С. Шемшученко. К., 2011. 328 с.
28. Кобилецький М.М. Утворення ЗУНР, її державний механізм та діяльність (1918–1923 рр.): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Львів, 1998. 16 с.
29. Кобилецький М.М. Утворення та структура державного апарату ЗУНР. Львів : ЛДУ, 1998. 60 с.
30. Тищик Б.Й., Вівчаренко О.А., Лешкович Н.О. Становлення державності в Україні (1917–1922 рр.). Монографія. Львів: Світ, 2000. 272 с.
31. Тищик Б.Й. Західно-Українська Народна Республіка (1918–1923). Історія держави і права. Львів : Тріада плюс, 2004. 392 с.
32. Історія держави і права України: акад. курс: підручник / Б.Й. Тищик, І.Й. Бойко. Київ : Ін Юре, 2015. 808 с.

